

Realitatea transdisciplinara

Ana Petrache

CULTURA, Numarul 92, 21 octombrie 2010

<http://revistacultura.ro/nou/2010/10/realitatea-transdisciplinara/>

Credeti ca a vorbi despre real si despre realitate e desuet? Autorii cartii „Realitatea transdisciplinara“ (Gabriel Memelis, Adrian Iosif si Dan Raileanu), aparuta la Curtea Veche in 2010, arata ca subiectul este la fel de prizat ca si in Evul Mediu, ba chiar poate mai interesant datorita noilor evolutii din mecanica cuantica. Ce este real? Care este distinctia dintre ceea ce vad si ceea ce este? Care este criteriul pentru care pot afirma cu certitudine ca ceva este? Cum pot cunoaste ceea ce este? Sunt intrebari universale, in sensul ca au preocupat oamenii dintotdeauna si ca acestia nu au putut oferi raspunsuri definitive la aceste probleme.

Sa fie acesta un motiv pentru care au repudiat oamenii metafizica? Spre deosebire de stiintele naturii, ce ofera raspunsuri progresive despre lucrurile din jur, metafizica nu poate oferi acest tip de progres cumulativ – de la Parmenide si Thales, trecand prin Descartes si Kant pana la Einstein, Heisenberg si Bohr toti au incercat sa propuna sisteme diverse, care sa ofere criteriile potrivit carora putem raspunde coerent la intrebarile de mai sus. Cartea de fata se vrea atat o istorie a problemelor, cat si o incercare de a oferi schita unui raspuns propriu: realitatea transdisciplinara, eticheta nu foarte fericita la care vom reveni. Asadar cartea poate fi citita la doua niveluri – unul e cel al istoriei si al filosofiei stiintei, domeniu foarte la moda in Occident de vreo 50 de ani, dar care la noi nu s-a manifestat pana acum decat sub forma epistemologiei, adica a teoriei generale despre cunoastere; de altfel, vreau sa salut aceasta incercare romaneasca de a oferi publicului larg instrumente pentru a intra in acest domeniu al popularizarii stiintifice la care se adauga rationamentele filosofice pe baza acelor informatii. Pe piata romaneasca probabil ati vazut deja colectia de la Humanitas dedicata stiintei, dar din

aceasta colectie lipsesc doua lucruri: partea care tine efectiv de istoria stiintei, foarte clar si concis dezvoltata in cartea de fata, si contributiile romanesti.

Cel de al doilea nivel de lectura al cartii este cel al paradigmei realitatii transdisciplinare in care se inscriu cei trei autori. Expresia „realitate transdisciplinara“ este ambigua, primul sens il poate banui oricine, iar tripla impartire a cartii in perspectiva teologiei, a filosofiei si a stiintelor naturii, ce incurajeaza in aceasta interpretare, conduce spre imaginea intalnirii intre mai multe domenii de studiu care se intersecteaza toate in incercarea de a raspunde la intrabarea ce este realitatea si cum poate fi ea cunoscuta.

Al doilea sens merge un pic mai departe si asuma ca metodele folosite se aseamana, adica la nivelul epistemologiei exista o asemanare intre modul in care gandeste un om de stiinta si modul in care gandeste un teolog sau un filosof. Omul de stiinta, ca si filosoful, foloseste gandirea critica, pune sub semnul intrebării orice afirmatie pentru care nu avem criterii suficiente si necesare pentru a o sustine. (Ce inseamna criterii necesare si suficiente difera insa intre cele doua domenii, dupa Popper criteriul demarcatiei este posibilitatea de a falsifica o teorie, lucru imposibil in filosofie sau in teologie). Filosoful, ca si teologul, nu foloseste matematizarea realitatii, ci conceptele si argumentele, si construieste sisteme logic posibile, care incerca sa ofere o explicatie asupra lumii in concordanta cu scola de gandire in care autorul se inscrie.

Teologul, ca si omul de stiinta, spre deosebire de gandirea simtului comun, este totdeauna gata sa ofere o prioritate teoriei asupra experientei sensibile. Aceasta prioritate este pe de o parte cronologica – fara un sistem de interpretare asupra lumii, informatiile pe care le culegem despre aceasta nu pot fi decodate – cat si epistemologica, teoria oferind prisma prin care informatiile sunt interpretate. Schimband teoria, sensul pe care il au datele empirice se schimba si el. Aceasta teza despre asemanarea metodologica, bazata pe prioritatea teoriei fata de datele simtului comun, intre teologie si stiinte, este bine argumentata de Gabriel Memelis. El arata cum „distantarea subiectului cunoscator fata de „realismul bunului simt“, care a dus la nasterea stiintei moderne, s-a produs sub auspicii compatibile cu premisele teologiei, in general“¹ Vulgarizand, simtul comun, cu care toti oamenii sunt dotati, si de care depinde supravietuirea concreta a animalului in biosfera lui naturala, nu este mai inclinat sa accepte discontinuitatea materiei, spatiile enorme goale dintre doi atomi, in conditiile in care el se intalneste cu impenetrabilitatea si continuitatea vizibila a mesei din fata sa, decat este sa accepte invierea mortilor.

Al treilea sens al expresiei „realitatea transdisciplinara“ este acela ca ar exista o anumita concordanta intre ceea ce spune, sa zicem, fizica si ceea ce spune teologia. Aici am ajuns pe panta alunecoasa a problemei, care risca transformarea domeniului intr-un talmes balmes ideologic; de altfel si autorii cartii ofera cateva exemple despre cum nu trebuie purtat acest celebru deja dialog intre stiinta si teologie. Daca prin asemanarea de continut se intelege ca teologia a descris deja de la sfintii parinti structura realitatii fizice, pe care o descopera abia acum stiinta moderna, panta alunecoasa s-a transformat in prapastie datorita erorii, facute uneori de umanisti, de a crede ca in spatele descrierii in proprietati si cuvinte a unor entitati fizice stau altceva decat ecuatiile matematice care definesc acea entitate. Asadar, rezumand, realitatea transdisciplinara are trei sensuri: unul etimologic, al imposibilitatii de a oferi o viziune complexa asupra conceptului de realitate altfel decat folosind toate domeniile de studiu existente – acest sens este in ultima instanta unul banal si, in afara de asumptia ca aceste domenii nu pot fi reduse unul la celalalt, nu ofera probleme in a fi acceptate. Al doilea sens este cel al vecinatatii si al imprumutului epistemologic, o modalitate de a gandi specifica unui domeniu poate fi folosita si in altul. Aceasta afirmatie nu este una de ordin metafizic, ea poate fi foarte usor testata empiric, iei metodologia unei stiinte si vezi daca ea da rezultate in alta. Pe de alta parte, afirmatia nu este una generala, daca biologia poate imprumuta metodele fizicii, pe bucati determinate ale domeniului, care pot fi matematizate, la fel ca si in fizica, biologia nu suporta acelasi tip de abordare generala a realitatii ca si materia nevie. Totusi, aceasta incercare metodologica este incurajata in comunitatea stiintifica, inasa doar ca un artificiu la care apelezi atunci cand esti in pana de inspiratie. Trebuie inasa sa tinem cont aici de modelul imperialist al fizicii, care a dat canonul pentru a distinge intre ceea ce este stiinta si ce nu si care a creat un complex de inferioritate absolut al umanistilor, ce incerca uneori sa maimutareasca fizica – vezi exemple de critici literari care calculeaza densitatea conceptelor dintr-un eseu (numar de aparitii per suprafata) sau a eticienilor care cauta sursele comportamentului moral uman in comportamente ce par similare la animale, sau, de ce nu, a tezelor in teorie politica despre cetatea ideala la Platon, care pleaca plin de avant prezentand ipotezele pe care cercetarea le va testa. Al treilea sens, al compatibilitatii si asemanarii de continut, este inasa cel mai criticabil. Afirmarea unei asemanari de continut, tributara gandirii metaforice, intre o entitate fizica, o dogma teologica si un concept filosofic, creeaza o combinatie-trotit, careia e foarte greu sa ii rezisti, in pofida detasarii metodologice a cercetatorului, care la rece stie ca vorbeste despre trei descrieri diferite ale realitatii, ce nu au cum sa se suprapuna intr-o viziune non-reductionista, inasa cum vrea realitatea transdisciplinara sa ofere.

Dar de unde provine aceasta concepie despre realitatea transdisciplinara? Cei trei autori se reclama de la teoria lui Basarab Nicolescu bazata la randul ei pe cea a lui Heisenberg, de nivele de realitate. Imaginati-va realitatea ca pe un tort cu multe niveluri diferite, gustul nivelului de ciocolata nu este acelasi cu cel al nivelului de vanilie si nici cu cel al cremei de capsuni, dar toate contribuie la gustul care se va crea in momentul degustarii, ce combina toate aceste niveluri (din tort mananci vertical nu orizontal). Tortul nu e complet daca vreunul din straturi lipseste si nici unul din straturi nu poate fi explicat prin apel la straturile inferioare sau superioare. Depasind gastronomia, fiecare nivel de realitate are propriile concepte care pot sa il descrie si propriile legi de functionare, prin urmare ideea unei pluralitati de discipline care sa lucreze la descrierea si intelegerea realitatii este inradacinata in aceasta imagine asupra lumii, dar poti fi adeptul transdisciplinaritatii si fiind un relativist postmodern, care nu crede ca exista ceva pe care sa il numim realitate si care nu accepta transdisciplinaritatea decat la nivel metodologic.

In acest punct, am depasit caracterele dedicate unei recenzii fara sa intru macar un pic intr-o dezbateri de continut. Teza principala a cartii, pe care o enunta Gabriel Memelis, este aceea a compatibilitatii dintre spiritul stiintific modern si crestinism bazata pe retragerea creditului epistemic acordat nivelului experientei imediate si primatului teoriei fata de empiric. Teza este plauzibila si destul de bine argumentata, nu este locul aici sa reiau argumentele autorului. Problema este ca ea poate fi foarte usor generalizata, nici religiile orientale nu ofera credibilitate simtului comun, ba chiar o fac intr-o maniera mult mai radicala decat crestinismul, asumptia ca totul este maya presupune o negare absoluta a simtului comun, atat de radicala incat face imposibila orice discurs, exceptandu-l pe cel paradoxal si metaforic asupra realitatii.

Ceea ce este specific teoriei fizice moderne este o anumita prioritate epistemologica a teoriei fata de experienta, omul de stiinta nu pleaca asa cum suntem inclinati sa credem de la observatii, ci pleaca de la o teorie initiala asupra fenomenelor pe care le testeaza, urmand ca aceasta teorie sa fie imbogatita dupa confruntarea cu faptele. La fel si teologul pleaca de la dogma, de la revelatie si incerca sa interpreteze fenomenele vietii cotidiene, prin prisma acestei teorii deja date (spre deosebire de fizician, teologul nu vrea insa sa imbogateasca teoria, pentru ca atunci cand o face se numeste erezie si urmeaza sa fie excomunicat). Dar nici filosoful nu actioneaza diferit, el are un sistem de idei prin care incerca sa explice lumea, apeland apoi la exemple pentru a o ilustra. Dar toate aceste convergente nu spun altceva decat

ca omul este o fiinta theoretica, ce nu functioneaza plecand de la empiric, ci de la anumite ipoteze despre cum sunt lucrurile de fapt, pe care apoi incerca sa le testeze (omul de stiinta), argumenteze (filosoful) sau ilustreze (teologul). Dar aceasta premisa este una despre natura cunoasterii umane si nu despre ceea ce este real si despre cum avem acces la el. Ceea ce ne aduce in punctul in care, dorind sa facem metafizica, ne satisfacem cu epistemologia, fara a ajunge la nivelul de continut, care pare a fi adevarata miza a transdisciplinaritatii.

NOTE

Gabriel Memelis, Adrian Iosif, Dan Raileanu, *Realitatea transdisciplinara. O fuziune de orizonturi ale Teologiei, Stiintei si Filosofiei*, Curtea Veche, Bucuresti 2010, p. 44.